

Katarzyna Grabowska
Sylwia Matusiak

Wizerunek muzułmanina w Polsce i na świecie – próba porównania

Stereotyp

Etymologiczne znaczenie słowa „stereotyp” wywodzi się z języka greckiego i składa z dwóch członów: *stereós* – stężały, sztywny, masywny; *typos* – odciśnięcie, wzorek. W 1797 roku słowa „stereotyp” użył Firmin Didot dla określenia wymyślonego przez siebie systemu drukowania z całej metalowej płyty (sztywnej matrycy), nie zaś ze złożonych, ruchomych czcionek¹. W naukach humanistycznych wyrażenia „stereotyp”, oznaczającego – według autora – „obrazy w naszej głowie” (*Picture in our head*), użył Walter Lippmann w książce *Public Opinion* wydanej w 1922 roku. Scharakteryzował je jako reakcje docierające do nas z zewnątrz i przetworzone w umyśle, a niezbędne do funkcjonowania w otaczającym świecie, gdzie: „Nie ma ani czasu, ani okazji do bliższego poznania. Zamiast tego chwytemy jakiś rys, który sygnalizuje nam dobrze znany typ, i resztę obrazu wypełniamy za pomocą stereotypów, które nosimy w swoich głowach”².

Lippmann dzieli stereotypy na autostereotypy i heterostereotypy. Te pierwsze odnoszą się do obrazu własnej grupy zakodowanego w naszym umyśle – tu podmiot i przedmiot autostereotypu jest ten sam. Heterostereotypy dotyczą zaś obrazu innej grupy – podmiot postrzegający i przedmiot postrzegany nie są te same.

Stereotypy nie są wynikiem doświadczenia, badań, ale dziedzictwem, które zostaje nam przekazane w procesie edukacyjnym, ze względu na przynależność do danej grupy społecznej. Ten proces opisała Zofia Mitosek w opracowaniu zatytułowanym *Literatura i stereotypy* następującymi słowami: „Subiektywny, psychiczny byt »obrazów w naszych głowach« ma swoje oparcie

¹ *Firmin Didot*, <http://www.mojefonty.pl/firmin-didot/>, data odczytu 20 stycznia 2013.

² W. Lippmann, *Public Opinion*, New York 1922, s. 79.

w obiektywnym bycie kultury. Tradycja narodowa, kodeksy moralne, systemy religijne, przekazywane w procesie socjalizacji z pokolenia na pokolenie, stabilizują utarte sposoby widzenia świata, które w stosunku do jednostki przybierają charakter dziedzictwa nieomal biologicznego³. W sformułowaniu tym dostrzec można dużą zgodność ze stwierdzeniem Lippmanna, który pisał: „[...] zwykle spostrzegamy to, co przejęliśmy w formie stereotypów ukształtowanych przez kulturę”⁴.

Trzeba pamiętać, że stereotypy są również podstawą uprzedzeń i jedną z przyczyn konfliktów. Wykorzystuje się je w polityce do kreowania określonych celów narodowych, budowania napięcia między państwami, podkreślania istotności problemów pojawiających się we wzajemnych relacjach lub wyjaśniających ich brak. Jak zauważył Jan Błuszkowski, „Stereotypy narodowe pełnią więc ważne funkcje polityczne związane z kształtowaniem stosunków międzynarodowych – służą artykulacji interesów grup narodowych i etnicznych, są instrumentalnie wykorzystywane w celach propagandowych i manipulacyjnych, kanalizują agresję, stanowią też rodzaj uzasadnienia słuszności przyjmowanych strategii działań wspólnot etniczno-politycznych w stosunkach międzynarodowych”⁵. Przykłady historyczne oraz obserwacja współczesnego świata bez trudu utwierdzą nas w przekonaniu, że propaganda polityczna bardzo często wykorzystuje stereotypy do osiągania zamierzonych celów (wpływ mediów, czasem niepostrzeżenie, a czasem wręcz nachalnie przekazujących nam konkretne przesłanie dotyczące danego narodu).

Korzystając z badań prowadzonych przez CBOS oraz wyników innych badaczy, zarówno polskich, jak i zagranicznych w niniejszym opracowaniu zestawiono cechy najczęściej przypisywane muzułmaninowi i podjęto próbę przedstawienia różnic oraz podobieństw, a także być może wskazania ogólnościowych wyznaczników jego stereotypowego postrzegania. Jak wygląda muzułmanin? Jakie cechy go charakteryzują? Czy może liczyć na naszą sympatię? Czy istnieje pewien światowy nurt przedstawiania muzułmanina?

Muzułmanin oczami Polaka

W dniach 20–22 października 2001 roku (miesiąc po pamiętnych wydarzeniach związanych z atakiem na World Trade Center) Omnibus TNS OBOP przeprowadził wśród Polaków badania dotyczące skojarzeń ze słowem „islam”.

³ Z. Mitosek, *Literatura i stereotypy*, Wrocław 1974, s. 15.

⁴ W. Lippmann, op. cit., s. 15.

⁵ J. Błuszkowski, *Stereotypy a tożsamość narodowa*, Warszawa 2005, s. 27.

Wedle słów autorów badań, chodziło o sprawdzenie, czy fakt, że za ataki odpowiedzialni są fundamentaliści muzułmańscy, wpłynie na postrzeganie islamu. Pytania zadano losowo wybranej, reprezentatywnej próbie 1106 mieszkańców Polski powyżej piętnastego roku życia. Każdy z ankietowanych mógł udzielić kilku odpowiedzi, więc uzyskane wyniki procentowe poszczególnych odpowiedzi nie sumują się do stu. Odpowiedzi zestawiono w tabelę, poczynając od tych najczęściej wymienianych, a kończąc na najrzadszych oraz braku skojarzeń. W ten sposób na samym szczycie popularności znalazło się stwierdzenie, iż islam kojarzy się z religią w znaczeniu neutralnym (66%), na drugim miejscu znalazła się odpowiedź: z terroryzmem, na trzecim i czwartym *ex aequo* – z Arabami i krajami arabskimi, a na piątym – z wojną, wojnami ogólnie.

Tabela 1

Z czym kojarzy się Panu/i słowo islam?

Z religią – skojarzenie neutralne	66
Z terroryzmem, terrorem	18
Z Arabami	12
Z krajami arabskimi, wschodnimi, z Azją	12
Z wojną, wojnami – ogólnie	11
Z fanatyzmem, fundamentalizmem	4
Z religią – skojarzenie negatywne	3
Z biedą, zacofaniem	3
Z wojną w Afganistanie	3
Z Osamą bin Ladenem	3
Z atakami, zamachami na USA	3
Źle się mi kojarzy – ogólnie	2
Z kulturą arabską, islamską, orientalną	2
Z agresją, przemocą	2
Z talibami	1
Z niczym mi się nie kojarzy	2
Inne skojarzenia	4
Nie wiem, trudno powiedzieć	7

Źródło: Omnibus TNS OBOP, Warszawa, grudzień 2001.

Trzy lata później, w sierpniu 2004 roku, CBOS przeprowadził badania dotyczące tego, jak Polacy postrzegają obecność przedstawicieli innych narodów w swoim państwie. Wśród podanych nacji znaleźli się również Arabowie, którzy w społeczeństwie polskim są identyfikowani z islamem i muzułmanami. Z uzyskanych odpowiedzi wynika, że aż 55% respondentów bardzo negatyw-

nie postrzega obecność Arabów w Polsce, i jest to najgorszy wynik wśród innych narodów objętych badaniem. Jedynie 18% badanych dostrzega pozytywne strony obecności Arabów w Polsce, zaś 27% nie ma w tej kwestii zdania.

Tabela 2

Czy korzystna jest obecność w Polsce...

Narodowość	Korzystna	Niekorzystna	Trudno powiedzieć
Amerykanów	56	18	26
Włochów	52	19	29
Czechów	50	19	31
Niemców	48	27	25
Litwinów	41	27	32
Rosjan	30	43	27
Wietnamczyków	29	42	29
Białorusinów	27	43	30
Ukraińców	26	47	27
Afrykanów	28	34	38
Turków	21	47	32
Arabów	18	55	27

Źródło: Dane CBOS, sierpień 2004.

Analizując dane zawarte w komunikacie z badań CBOS *Społeczne postawy wobec wyznawców różnych religii* z października 2012 roku, można zaobserwować, jak w ciągu lat (badania dotyczą maja 2001 roku i lipca 2012 roku) wyglądało nastawienie Polaków do muzułmanów jako sąsiadów, członków rodziny, kolegów z pracy, przełożonych. Co ciekawe, respondenci w 2001 roku i w 2012 roku mieli bardzo podobne nastawienie (nie uległo ono zmianie, ponieważ w tym czasie nastąpiły ataki na World Trade Center i trwała kampania w mediach ukazująca muzułmanów jako terrorystów). Jedenastoletnia przerwa pomiędzy badaniami i ich zbliżone wyniki wskazują jednoznacznie na silnie zakodowane w umysłach Polaków pewne wyobrażenie muzułmanina, które tak łatwo nie ulega zmianie. W ten sposób Polacy nie widzą przeciwwskazań, aby muzułmanin był ich kolegą z pracy – 46% ankietowanych w 2001 roku deklarowało, że zdecydowanie nie miaoby ku temu żadnych zastrzeżeń, zaś 34% badanych raczej by ich nie miało (w 2012 roku było to odpowiednio 48% i 30%). Zdecydowanie przeciwko muzułmaninowi jako koledze w pracy opowiedziało się 6% ankietowanych i wynik ten nie uległ zmianie.

Muzułmanina jako najbliższego sąsiada bez zastrzeżeń zaakceptowałoby w 2001 roku 46% ankietowanych, zaś jedenaście lat później 45%. Zdecydowanie przeciwnych takiemu sąsiedztwu było 7% ankietowanych w 2001 roku i 5% w roku 2012. Podobnie sytuacja przedstawia się, jeśli chodzi o muzułmanina jako przełożonego w pracy. W 2001 roku zaakceptowałoby go bez zastrzeżeń 41% ankietowanych, a w 2012 roku wynik ten urosł o jeden procent, osiągając wartość 42%. Zdecydowani przeciwnicy takiego stanu rzeczy to 10% ankietowanych w 2001 roku i 6% jedenaście lat później.

Wyraźny spadek przyzwolenia na interakcje z muzułmanami widoczny jest w sferze bliskich więzów rodzinnych. Na pytanie o to, jak respondenci zapatrują się na muzułmanina jako zięcia lub synową, zdecydowanie zastrzeżeń nie miało już tylko 22% ankietowanych w 2001 roku i 21% w roku 2012. Zdecydowanie przeciwnych takiemu związkowi było 25% respondentów z 2001 roku i 21% w badaniu późniejszym. Wyniki badań prezentowane są w Tabeli 3.

Tabela 3

Jaki miał(a)by Pan(i) stosunek do tego, aby muzułmanin był Pana(i)...

	Zdecydowanie nie miał(a)bym zastrzeżeń		Raczej nie miał(a)bym zastrzeżeń		Był(a)bym raczej przeciwko temu		Był(a)bym zdecydowanie przeciwko temu		Trudno powiedzieć	
	V 01	VII 12	V 01	VII 12	V 01	VII 12	V 01	VII 12	V 01	VII 12
	(w %)									
– kolegą z pracy	46	48	34	30	9	8	6	6	5	8
– najbliższym sąsiadem	46	45	33	34	9	8	7	5	5	7
– szefem w pracy	41	42	29	32	13	11	10	6	7	9
– synową lub zięciem	22	21	17	19	23	22	25	21	13	16

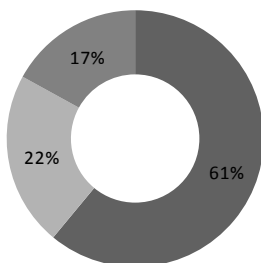
Źródło: Komunikat z badań CBOS *Społeczne postawy wobec wyznawców różnych religii*, październik 2012.

Interaktywny Instytut Badań Rynkowych, na zlecenie Hoop Cola, w dniach 12–14 kwietnia 2011 r. przeprowadził badania on-line na 800-osobowej losowo wybranej grupie Polaków. Badania dotyczyły tego, co Polacy myślą o sobie samych oraz jak bardzo są otwarci i tolerancyjni wobec innych. Wśród pytań znalazło się również dotyczące tego, czy respondenci zgodziliby się, aby ich córka poślubiła Araba. 61% ankietowanych było przeciwnych, 22% wyraziłoby zgodę na takie małżeństwo, zaś 17% nie udzieliło żadnej odpowiedzi.

Wykres 1

Czy zgodziłbyś się, aby twoja córka wyszła za Araba?

■ nie 61% ■ tak 22% ■ brak odpowiedzi 17%

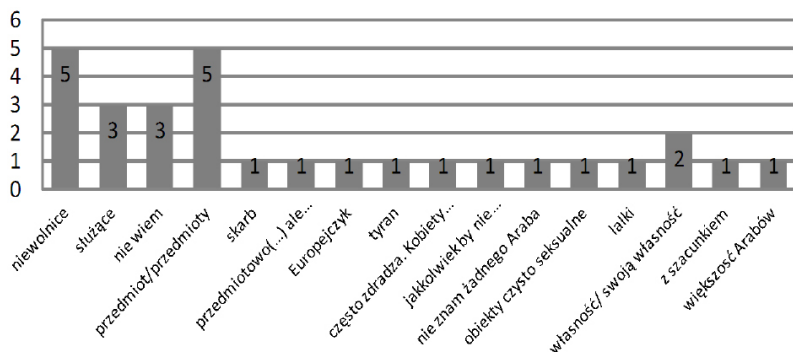

Źródło: Interaktywny Instytut Badań Rynkowych dla marki HOOP COLA (próba 800 Polaków).

Dlaczego Polacy przejawiają tak negatywne nastawienie do Arabów w kwestii bliskich więzi rodzinnych? Odpowiedź można znaleźć, analizując wyniki ankiety internetowej zamieszczonej na stronie ankieta.pl, w której wzięło udział 29 osób. Ankietowani biorący udział w badaniu są przekonani, że: Arabowie traktują kobiety jak niewolnice, przedmioty (po 5 odpowiedzi), służące (3 odpowiedzi), swoją własność (2 odpowiedzi). Pozostałe odpowiedzi w przeważającej większości również dotyczą złego traktowania kobiet przez Arabów i tu wymieniano np. zdrady, tyranie, brak jakichkolwiek praw, traktowanie jako obiekty czysto seksualne czy nawet lalki.

Wykres 2

Mouhammed jest Arabem i traktuje kobiety jak...

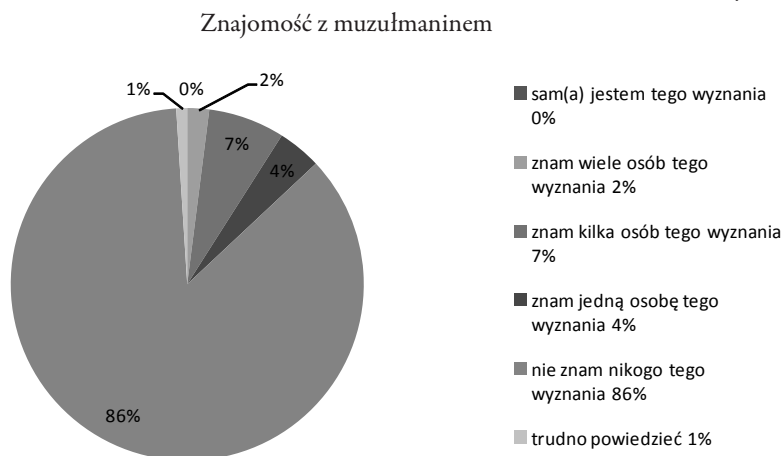

Źródło: <http://www.ankieta.pl/wyniki-badania/49890/stereotyp-araba.html>.

Jak widać na powyższym przykładzie, stereotyp Araba – tyrana wobec kobiet jest dominujący w naszym społeczeństwie, stąd niechęć do przywitania przedstawiciela tej nacji w kręgu rodzinnym. Co ważne, o czym wspomnieliśmy wcześniej, stereotyp nie opiera się na doświadczeniu tylko na pewnych utartych już i przyjętych za pewnik opiniach. Dlatego nawet nie znając osobiście żadnego muzułmanina, mamy już wykształconą opinię na jego temat.

Bardzo dokładnie prezentują to wyniki badań zatytułowanych *Społeczne postawy wobec wyznawców różnych religii* przeprowadzonych przez CBOS w październiku 2012 roku. Tu na pytanie, czy respondenci osobiście znają jakiegось muzułmanina, przeważająca większość (aż 86% badanych) przyznała, że nie.

Wykres 3

Źródło: Komunikat z badań CBOS *Społeczne postawy wobec wyznawców różnych religii*, październik 2012.

Analizując dostępne wyniki badań CBOS z 2012 roku dotyczące stosunku Polaków do innych narodów, na 38 nacji wskazanych do oceny Arabowie uplasowali się na ostatniej pozycji pod względem sympatii (jedynie 23% respondentów zadeklarowało sympatię do nich). Jawną niechęć zadeklarowało 46% ankietowanych, co daje drugi wynik (po Romach – 50%) najbardziej nielubianych przez Polaków nacji.

Tabela 4

Jak określił(a)by Pan(i) swój stosunek do innych narodów?

Narody według malejącego stopnia sympatii	sympatia	obojętność	niechęć	trudno powiedzieć	średnie (mierzone na skali od + 3 do - 3)
Czesi	58	25	11	6	1,02
Słowacy	57	25	10	8	1,06
Włosi	55	27	11	7	0,94
Anglicy	54	24	15	7	0,90
Hiszpanie	54	27	10	10	0,96
Francuzi	53	27	13	7	0,91
Belgowie	47	29	14	10	0,77
Irlandczycy	47	28	14	11	0,82
Japończycy	47	26	18	9	0,69
Finowie	45	29	13	13	0,82
Chorwaci	44	27	18	11	0,65
Niemcy	43	28	24	5	0,39
Grecy	40	30	21	9	0,47
Litwini	40	28	23	9	0,47
Bułgarzy	38	32	20	10	0,48
Gruzini	37	29	21	13	0,45
Rosjanie	34	27	33	6	0,10
Białorusini	33	32	26	9	0,23
Żydzi	33	30	29	8	0,14
Ormianie	32	28	25	15	0,22
Chińczycy	32	27	31	10	0,09
Ukraińcy	32	29	32	7	0,05
Egipcjanie	31	29	24	16	0,26
Serbowie	31	30	26	13	0,22
Wietnamczycy	29	27	31	13	0,07
Turcy	28	25	37	10	-0,11
Libijczycy	26	26	32	16	-0,10
Rumuni	26	26	39	9	-0,20
Romowie (Cyganie)	24	20	50	6	-0,60
Arabowie	23	20	46	11	-0,50

Źródło: Komunikat z badań CBOS *Stosunek Polaków do innych narodów*, luty 2012.

Śledząc zmiany nastawienia do Arabów w okresie 2002–2012, można zaobserwować pewne wahania zarówno w odniesieniu do sympatii, jak i niechęci.

ci, na które wpływ mają aktualne w danym momencie wydarzenia na świecie. Tabele 5, 6 i 7 prezentują zestawione wyniki badań prowadzonych przez CBOS.

Tabela 5

Zmiany sympatii do Arabów

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
brak	brak	16	13	11	8	9	12	21	brak	24	23	23

Źródło: Komunikat z badań CBOS *Stosunek Polaków do innych narodów*, luty 2012.

Tabela 6

Zmiany niechęci do Arabów

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
brak	brak	54	60	59	70	66	55	49	brak	43	42	46

Źródło: Komunikat z badań CBOS *Stosunek Polaków do innych narodów*, luty 2012.

Jan Błuszkowski w książce *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków*, na podstawie prowadzonych przez siebie badań, przedstawił zestaw cech przypisywanych Arabom przez Polaków. Uporządkował je w dwóch kolumnach: w jednej znalazły się swobodne skojarzenia respondentów, w drugiej – cechy przypisywane jednomyślnie przez ankietowanych. Tabela 7 prezentuje zestawienia dokonane przez Błuszkowskiego i po jej analizie widać wyraźnie, że Polacy przede wszystkim wskazują cechy negatywne charakteryzujące Arabów (bałaganiarski, brudny, fanatyczny, zamknięty, zacofany). Nawet cecha „religijny” wydaje się negatywna, zwłaszcza gdy pod uwagę weźmie się swobodne skojarzenie z lewej kolumny tabeli „religijni fanatycy”.

Tabela 7

Zestaw cech przypisywanych Arabom

Swobodne skojarzenia odnośnie do narodu	Cechy przypisywane jednomyślnie
Potrafią się bardzo szybko przystosować do każdych warunków, ale nie asymilują się	Bałaganiarski
Myślą, że oni są lepsi	Myślę, że oni są lepsi
Religijni fanatycy	Brudny
Mają bardzo duże zdolności do uczenia się języków obcych	Fanatyczny
	Wierzący
	Zacofany
	Zamknięty

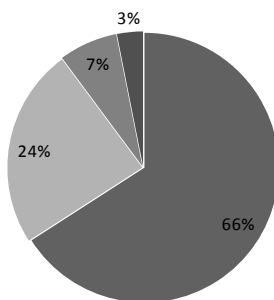
Źródło: J. Błuszkowski, *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków*, Warszawa 2003, s. 109.

Kolejne badanie ankietowe, które pokazuje nastawienie Polaków względem muzułmanów mieszkających w Polsce, przeprowadzone zostało przez naTemat.pl przy okazji wywiadu z przedstawicielem Ligi Muzułmańskiej w Polsce. W ankiecie uczestniczyło 2187 osób, z których zdecydowana większość przyznała, że boi się wyznawców islamu. 1441 osób, czyli aż 66% ankietowanych uważało, iż muzułmanie zagrażają naszej kulturze i chcą wprowadzić swoje prawo „szariat”. 24% (524 osoby) uznało, iż muzułmanie mają prawo mieszkać w Polsce i praktykować swoją wiarę. Zaledwie 7% respondentów nie tylko nie widziało przeciwwskazań, aby muzułmanie żyli w naszym kraju, ale uważało również, iż państwo powinno ich wspierać i zagwarantować respektowanie prawa mniejszości. 3% badanych miało stosunek obojętny, gdyż ten temat po prostu ich nie interesował.

Wykres 4

Co sądzisz o muzułmanach żyjących w Polsce?

- zagrażają naszej kulturze, chcą wprowadzić szariat (1441 osób) 66%
- mają prawo mieszkać tutaj i praktykować swoją wiarę (524) 24%
- państwo powinno ich wspierać i przestrzegać ich praw jako mniejszości (154) 7%
- nie interesuje mnie to, niech robią co chcą (68) 3%

Źródło: <http://natemat.pl/64297,boicie-sie-muzulmanow-i-uwazacie-ze-chca-w-polsce-wprowadzic-szariat-wyniki-sondy-natemat>, data odczytu 25 sierpnia 2014.

Podsumowując: Polacy mają swój ukształtowany już pogląd na temat Arabów – wyznawców islamu. Islam kojarzy się Polakom przede wszystkim z religią, dlatego też jego wyznawcy wskazywani są jako bardzo religijni, wręcz fanatyczni. Drugie skojarzenie z islamem, mające zarazem najbardziej negatywny oddźwięk, to „terroryzm”. Trzecie skojarzenie to Arab, co bezwzględnie wskazuje, iż – według Polaków – Arab i muzułmanin to słowa równoznaczne.

W ciągu ostatnich dziesięciu lat stosunek Polaków do Arabów nie uległ żadnej gwałtownej zmianie i jest nacechowany negatywnie – Arabowie to jedna z najmniej lubianych przez Polaków nacji. Większość ankietowanych, będących reprezentantami ogółu narodu, wykazała, iż nie lubi Arabów, gdyż zagrażają naszej kulturze. Respondenci nie widzieli przeciwwskazań do wchodzenia w kontakty z wyznawcami islamu jeśli chodzi o pracę, czy też sąsiedztwo, jednak już relacje rodzinne budziły w nich zdecydowany sprzeciw. Związane to jest z wizerunkiem Araba – tyrana wobec kobiet, jaki funkcjonuje wśród naszego społeczeństwa.

Popularne wśród Polaków są żarty, w których Arabowie przedstawiani są jako bardzo bogaci osobnicy, otoczeni wianuszkami żon lub jako terroryści szykujący plan kolejnego ataku. Przeglądając serwis demotywatory.pl, bez trudu można znaleźć zdjęcia przedstawiające Arabów z podpisami: „Nie każdy muzułmanin to terrorysta, ale każdy terrorysta to muzułmanin”, „Nie oceniaj osób religijnych na podstawie stereotypów. Niezależnie, czy ta osoba jest chrześcijaninem, Żydem czy terrorystą”.

Stereotyp muzułmanina na świecie

Niniejsza część opracowania poświęcona została analizie wyników badań dotyczących stereotypów przeprowadzonych przez zagranicznych badaczy oraz analizie podobieństw oraz różnic, które występują pomiędzy postrzeganiem muzułmanina przez mieszkańców wybranych państw na świecie.

Badania opinii publicznej w Stanach Zjednoczonych wskazują, iż wielu Amerykanów niekorzystnie postrzega muzułmanów oraz islam⁶. Zwiększona liczba negatywnych zachowań w stosunku do muzułmanów była widoczna zwłaszcza po atakach z 11 września 2001 roku. Raport FBI wykazał, iż w okresie 2000–2001 nastąpił ponad 1700-procentowy wzrost przestępstw popełnianych na muzułmanach⁷. Ponadto zaobserwowano przypadki wandalizmu, zwolnień z pracy, odmowy wejścia na pokład samolotu, dodatkowych kontroli bezpieczeństwa przeprowadzanych na muzułmanach po 11 września⁸. Jedna z ankiet przeprowadzonych krótko po zamachach wykazała, że

⁶ E. Nisbet, R. Ostman, J. Shanahan, *Public Opinion toward Muslim Americans: Civil Liberties and the Role of Religion, Ideology, and Media Use*, [w:] *Muslims in Western Politics*, red. A. Sinno, Bloomington 2007.

⁷ *Hate Crime Reporting*, FBI, 2001, <http://www.fbi.gov/about-us/cjis/ucr/hate-crime/2001/hatecrime01.pdf>, data odczytu 8 września 2014.

⁸ *We Are Not the Enemy: Hate Crimes against Arabs, Muslims, and those Perceived to be Arab or Muslim after September 11*, Human Rights Watch, 2002, <http://pantheon.hrw.org/reports/2002/usahate/usa1102.pdf>, data odczytu 8 września 2014.

61% Amerykanów w fundamentalistach muzułmańskich upatruje „krytycznego zagrożenia dla interesów USA”, natomiast 40% respondentów było zdania, że ataki „reprezentują prawdziwy islam”⁹.

W marcu 2006 r. „ABC News”, we współpracy z „Washington Post”, przeprowadziło badanie telefoniczne dotyczące poglądów Amerykanów na islam¹⁰. Z przebadanej próby 1000 osób około się, że jedna trzecia respondentów była zdania, że islam „zachęca do przemocy”, natomiast dla 58% pytanym wyznawany przez muzułmanów islam jest religią, której wyznawcy stanowią najliczniejszą grupę „agresywnych ekstremistów” w porównaniu do czcicieli innych religii.

Wyniki badania wskazują, iż za takim negatywnym postrzeganiem tego wyznania stoi przede wszystkim niewiedza. 55% Amerykanów przyznało, iż nie posiada dostatecznej wiedzy pozwalającej na zrozumienie założeń islamu. Ponadto 53% respondentów, którzy negatywnie odnoszą się do islamu i jego wyznawców, nie zna osobiście żadnego muzułmanina, a swój pogląd na wyznawców tej religii kształtuje przede wszystkim na podstawie obrazu prezentowanego przez media.

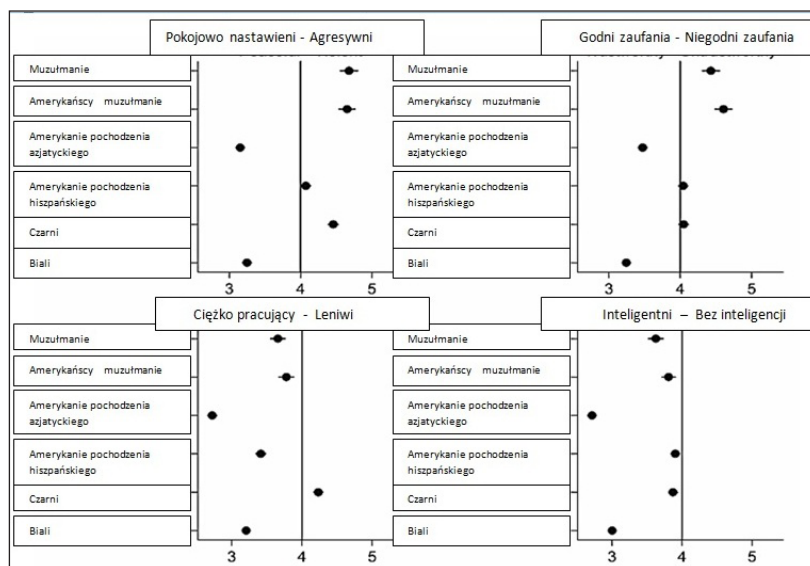
Z punktu widzenia badania postrzegania muzułmanów przez Amerykanów interesujące jest spojrzenie na porównanie nastawienia do muzułmanów względem przedstawicieli innych wyznań. Pozwala to odpowiedzieć na pytanie, czy Amerykanie uprzedzeni są względem reprezentantów jednej konkretnej konfesji, czy też przejawiają niechęć względem wszystkich Innych. J. Sides oraz K. Gross, na podstawie danych zebranych w ramach *The Cooperative Congressional Election Study (CCES)* z lat 2006 i 2007, stworzyli matrycę ukazującą podejście Amerykanów względem różnych grup etnicznych¹¹. Badania CCES zostały przeprowadzone drogą internetową – w 2006 r. próba obejmowała 36 500 osób, natomiast w toku następnym – 10 000. Należy podkreślić, iż wszyscy respondenci byli białymi niemuzułmańskimi obywatelami Ameryki. Zadaniem respondentów było uszeregować 6 typów grup etnicznych względem danego parametru (zestawu cech) na 7-stopniowej skali, przy czym ocena 7 oznaczała najbardziej negatywną wersję odpowiedzi, a 1 – najbardziej pozytywną. Wyniki uzyskane przez badaczy zostały zaprezentowane na Rysunku 1.

⁹ *A World Transformed: Foreign Policy Attitudes of the U.S. Public After September II*, The Chicago Council on Foreign Relations and the Gennan Marshall Fund of the United States 2002.

¹⁰ G. Langer, ABC News/Washington Post Polls, 29 marca 2009.

¹¹ J. Sides, K. Gross, *Stereotypes of Muslim and Support for the War on Terror*, „The Journal of Politics” 2013, nr 75, s. 583–598

Zestawienie wyników badań na podstawie ankiet CCES

Źródło: J. Sides, K. Gross, *Stereotypes of Muslim and Support for the War on Terror*, „The Journal of Politics” 2013, nr 75, s. 583–598.

Jak można zauważyć na Rysunku 1, respondenci są zdania, iż zarówno muzułmanie, jak i amerykańscy muzułmanie są osobami agresywnymi, pełnymi przemocy, którym na dodatek nie można ufać. W opinii Amerykanów, na tle innych grup etnicznych, muzułmanie posiadają najwięcej negatywnych cech. Respondenci, co prawda, uważają, iż muzułmanie są pracowici i inteligentni, jednakże na tle innych grup prezentują się mniej pozytywnie. Z badania wyłania się następujący stereotyp muzułmanina – osoby inteligentnej i ciężko pracującej, aczkolwiek agresywnej i niewzbudzającej zaufania społecznego. Taki obraz muzułmanów w świadomości Amerykanina jest – według Sidesa i Grossa – wynikiem specyficznego ich przedstawiania w mediach – ekspozowania kilku wybranych cech przy ignorowaniu innych¹².

Należy podkreślić, iż obraz danej społeczności prezentowany w mediach jest niezwykle istotny zwłaszcza w przypadku braku bezpośredniego kontaktu z jego przedstawicielami. W takiej sytuacji przy ocenie swojego stosunku do danej grupy ludzie polegają na obrazie, który został im przedstawiony za po-

¹² J. Sides, *Americans who distrust Muslims are likelier to back the war on terror*, <http://www.washingtonpost.com/blogs/wonkblog/wp/2013/04/21/americans-who-distrust-muslims-are-likelier-to-back-the-war-on-terror/>, data odczytu 8 września 2014.

mocą środków masowego przekazu. Amerykański przemysł filmowy jest uważany za największy na świecie i dzięki swojej pozycji jest w stanie wpływać na zachowania, sposób myślenia swoich odbiorców. Należy przy tym podkreślić, iż filmy wyprodukowane w Stanach Zjednoczonych nie są wolne od stereotypowego myślenia na temat Arabów czy muzułmanów. Jak stwierdza S. Simon, kultura arabska jest przedstawiana w sposób najbardziej stereotypowy, pełen nieprawdziwych informacji¹³. W filmach produkcji amerykańskiej typowe są przedstawiania Araba czy muzułmana jako terrorysty, bandyty czy bogatego szejka¹⁴. Odbiorcy, którzy nie mają bezpośredniego kontaktu z Arabami czy muzułmanami lub mają ten kontakt bardzo ograniczony, są bardzo podatni na bodźce zewnętrzne. Obraz zobaczony w filmie przenika do świadomości i staje się podstawą do oceny innych.

Przedstawiając stereotyp muzułmanina na świecie, nie można ograniczać się tylko do wizji przedstawianej przez obywateli Stanów Zjednoczonych. Równie interesujące jest spojrzenie, w jaki sposób postrzegani są muzułmanie w innych krajach na świecie. W dniach 31 marca – 14 maja 2006 roku Instytut Pew Global Attitudes Project przeprowadził badanie ankietowe w 13 krajach na świecie¹⁵. W badaniu wzięli udział zarówno mieszkańcy krajów muzułmańskich, jak i niemuzułmańskich. Miało ono na celu stworzenie obrazu „człowieka Zachodu” (*Westerner*), który funkcjonuje w świadomości muzułmanów, jak również przedstawienie muzułmanina widzianego oczyma „człowieka Zachodu”¹⁶. Respondenci mieli za zadanie spośród zestawu 11 cech wybrać te, z którymi utożsamiają daną grupę. Szczegółowe wyniki badań zostały zaprezentowane na Wykresach 5 i 6.

Mieszkańcy niemuzułmańskich państw mają zróżnicowany zestaw cech, które utożsamiają z muzułmanami. Ponad połowa populacji we wszystkich krajach niemuzułmańskich uważa muzułmanów za pobożnych. Zdecydowana większość francuskich respondentów jest zdania, iż muzułmanie są hojni. W odniesieniu do tolerancyjności, ta cecha była również wskazywana jako atut muzułmanów, jednak we wszystkich krajach takiej odpowiedzi udzieliło mniej niż 50% respondentów.

¹³ S.J. Simon, *Arabs in Hollywood: An Underserved Image*, http://pages.emerson.edu/organizations/fas/latent_image/issues/1996-04/arabs.htm, data odczytu 9 września 2014.

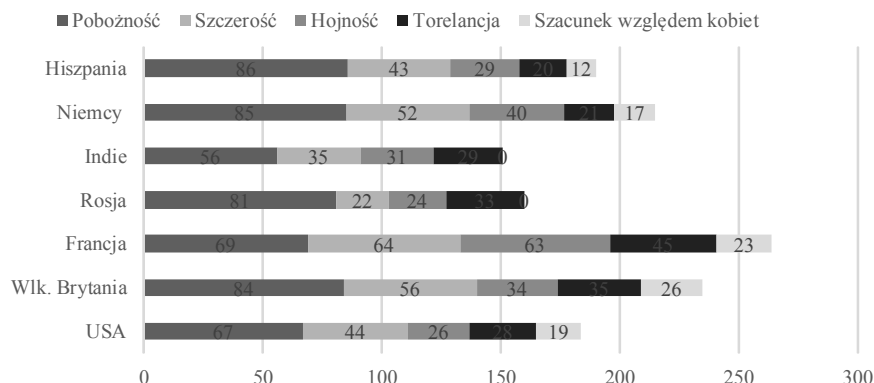
¹⁴ M. Qumsiyeh, *100 Years of anti-Arab and anti-Muslim stereotyping*, http://www.ibiblio.org/prism/jan98/anti_arab.html, data odczytu 8 września 2014.

¹⁵ *The Great Divide: How Westerners and Muslims View Each Other*, Pew Research Global Attitudes Project, <http://www.pewglobal.org/2006/06/22/the-great-divide-how-westerners-and-muslims-view-each-other/>, data odczytu 8 września 2014.

¹⁶ W niniejszym artykule przedstawiamy jedynie wyniki badań dotyczące obrazu muzułmanina w świadomości obywateli państw niemuzułmańskich.

Wykres 5

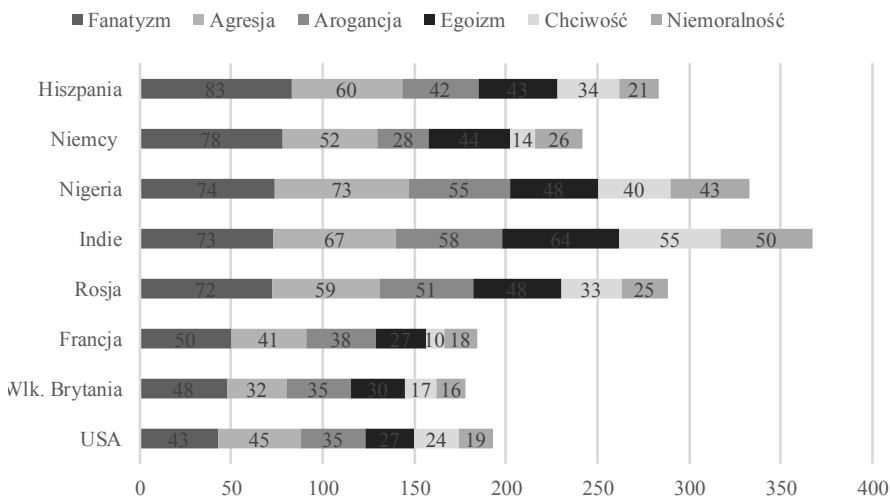
Pozytywne cechy utożsamiane z muzułmaninem (odpowiedzi niemuzułmanów, w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *The Great Divide: How Westerners and Muslims View Each Other*, Pew Research Global Attitudes Project, <http://www.pewglobal.org/2006/06/22/the-great-divide-how-westerners-and-muslims-view-each-other/>, data odczytu 8 września 2014.

Wykres 6

Negatywne cechy utożsamiane z muzułmaninem (odpowiedzi niemuzułmanina, w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *The Great Divide: How Westerners and Muslims View Each Other*, PewResearch Global Attitudes Project, <http://www.pewglobal.org/2006/06/22/the-great-divide-how-westerners-and-muslims-view-each-other/>, data odczytu 8 września 2014.

Zdecydowanej większości Hiszpanów (83%) oraz Niemców (78%) muzułmanie jawią się jako osoby fanatyczne, natomiast u Brytyjczyków czy Amerykanów pogląd na tę kwestię jest bardziej wyważony – mniej niż 50% respondentów uważa muzułmanów za fanatyków. Analiza wyników badania przeprowadzonego przez Pew Research Global Attitudes Project wskazuje, iż najbardziej negatywnie nastawieni do muzułmanów są mieszkańcy Indii oraz Nigerii – poza cechą fanatyzmu, gdzie przeważają Hiszpanie oraz Niemcy, w pozostałych kategoriach przeważają negatywne głosy właśnie z tych dwóch krajów.

W dniach 25 marca – 15 maja 2011 roku Pew Research Global Attitudes Project przeprowadził podobne badanie, które miało na celu stworzyć obrazy muzułmanina w krajach niemuzułmańskich oraz „człowieka Zachodu” w państwach muzułmańskich¹⁷. W ankiecie, przeprowadzanej zarówno drogą telefoniczną, jak i personalną, wzięło udział 13 989 osób z 14 krajów na świecie. Szczegółowe wyniki badania zostały zaprezentowane w Tabelach 8 i 9.

Tabela 8

Pozytywne cechy utożsamiane z muzułmaninem (odpowiedzi niemuzułmanów, w %)

Państwo	Szczerość	Hojność	Tolerancja	Szacunek w stosunku do kobiet
USA	49	33	33	19
Wlk. Brytania	60	43	40	24
Francja	62	61	38	24
Niemcy	53	45	25	17
Hiszpania	45	38	21	9
Rosja	16	20	27	28

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Muslim-Western Tensions Persist*, Pew Global Attitudes Project, <http://www.pewglobal.org/files/2011/07/Pew-Global-Attitudes-Muslim-Western-Relations-FINAL-FOR-PRINT-July-21-2011.pdf>, data odczytu 8 września 2014.

Analiza danych zawartych w Tabeli 8 prowadzi do wniosku, iż główną cechą przypisywaną muzułmanom przez obywateli państw Zachodu jest szczerość, cecha ta została zwłaszcza podkreślona przez Francuzów (62%) oraz Brytyjczyków (60%). Ponadto w opinii większości francuskich respondentów (61%) muzułmanie są hojni. Jednak w opinii niemuzułmańskich responden-

¹⁷ *Muslim-Western Tensions Persist*, Pew Global Attitudes Project, <http://www.pewglobal.org/files/2011/07/Pew-Global-Attitudes-Muslim-Western-Relations-FINAL-FOR-PRINT-July-21-2011.pdf>, data odczytu 8 września 2014.

tów muzułmanie nie są ani tolerancyjni, ani nie przejawiają respektu wobec kobiet – we wszystkich państwach odpowiedzi te zgromadziły mniej niż 50% głosów.

Tabela 9

Negatywne cechy utożsamiane z muzułmaninem (odpowiedzi niemuzułmanina, w %)

Państwo	Fanatyzm	Agresja	Arogancja	Egoizm	Chciwość	Niemoralność
USA	41	45	34	29	24	20
Wlk. Brytania	43	32	38	29	18	16
Francja	52	44	39	26	22	14
Niemcy	68	54	35	42	22	19
Hiszpania	80	61	48	49	34	32
Rosja	64	54	51	40	24	31

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Muslim-Western Tensions Persist*, Pew Global Attitudes Project, <http://www.pewglobal.org/files/2011/07/Pew-Global-Attitudes-Muslim-Western-Relations-FINAL-FOR-PRINT-July-21-2011.pdf>, data odczytu 8 września 2014.

Opinia świata Zachodu na temat negatywnych cech utożsamianych z muzułmaninem jest zdywersyfikowana. Żadna z cech nie przeważała w większości państw. W opinii zdecydowanej większości Hiszpanów (80%) oraz Niemców (68%) muzułmanie są narodem fanatycznym, podczas gdy w Stanach Zjednoczonych odpowiedź ta została wskazana jedynie przez 41% respondentów. Zgodnie z wynikami ankiety respondenci z Wielkiej Brytanii oraz Stanów Zjednoczonych wykazali się najmniej negatywnym podejściem do muzułmanów, gdyż tylko w tych dwóch krajach wszystkie 6 negatywnych cech zostało wskazanych przez mniej niż 50% ankietowanych.

Porównując ankiety przeprowadzone przez Pew Research Global Attitudes Project w 2006 i 2011 roku, można zauważyć, iż uzyskane wyniki są bardzo zbliżone. Sposób postrzegania muzułmanów w poszczególnych krajach niemuzułmańskich nie uległ radykalnej zmianie w ciągu pięciu lat.

Podsumowując, z badań dotyczących stereotypów przeprowadzonych przez zagraniczne instytucje wyłania się spójny obraz muzułmanina funkcjonujący wśród społeczności niemuzułmańskiej. W oczach respondentów muzułmanin jawi się jako agresywny fanatyk, który – co prawda – jest szczerzy i hojny, ale również arogancki i egoistyczny. Na taki obraz utrwalony w świadomości respondentów wielki wpływ miały zarówno zamachy terrorystyczne z 11 września 2001 r., jak i środki masowego przekazu, które w wielu przypadkach bazują na stereotypowym przedstawieniu ludności muzułmańskiej.

Wnioski końcowe

Polski stereotyp Araba oraz stereotyp muzułmanina funkcjonujący wśród niemuzułmańskiej ludności świata ma wspólne elementy. Przede wszystkim jest to fanatyzm, który jako cechę szczególną wyróżniającą muzułmanów wskazują respondenci niezależnie od miejsca zamieszkania. Religijność determinuje postrzeganie muzułmanów, a także ich agresywne zachowanie. Ogromny wpływ na kształtowanie wizerunku muzułmanina ma przede wszystkim kultura masowa, która zwłaszcza po zamachach z 11 września 2001 roku bombarduje odbiorców wizerunkiem Araba terrorysty.